

ОЦІНКА ПЕРЕВАГ ЗАСТОСУВАННЯ АКРЕДИТИВНОЇ ФОРМИ РОЗРАХУНКІВ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Здійснено оцінку переваг застосування акредитивної форми розрахунків у зовнішньоекономічній діяльності. Розглянуто особливості відображення в обліку розрахунків акредитивами

Постановка проблеми. Розвиток національних економік різних країн в сучасних умовах характеризується активним поширенням міжнародних інтеграційних процесів і активізацією міжнародної торгівлі товарами й послугами. Позитивні зрушення та динамічність показників експорту й імпорту в Україні свідчать про те, що глобалізація стає атрибутом вітчизняних економічних відносин. Вихід на світовий ринок вимагає винятково продуманого механізму документального забезпечення відображення фактів господарської діяльності. Однією з найважливіших сторін цього механізму є здійснення розрахунків між суб'єктами міжнародних операцій.

Слід зауважити, що розглядуваний напрям наукових досліджень уже неодноразово обговорювався та дискутувався, проте залишається актуальним у силу об'єктивних потреб. Зокрема, проблемами здійснення міжнародних розрахунків займалися Ю. Кузьмінський [6], Т. Демчук [2], О. Левченко [3], О. Антонова [4] та ряд інших. Проте попри загальну впорядкованість і узгодженість міжнародних розрахункових операцій їхнє використання в умовах конкретної країни у зв'язку з наявністю специфічних законодавчих й господарських особливостей часто супроводжується рядом проблем і вимагає пошуку можливостей удосконалення. Власне у цьому контексті, незважаючи на велику кількість наукових розробок вітчизняних та зарубіжних науковців досліджувана тема є недостатньо розкритою.

Мета дослідження. Здійснення оцінки переваг застосування акредитивної форми розрахунків у зовнішньоекономічній діяльності та визначення особливостей відображення в обліку розрахунків акредитивами.

Викладення основного матеріалу дослідження. Основним документом, що регламентує зовнішньоекономічну діяльність в Україні, є Закон України „Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16.04.91 р. № 959 – XII [1]. Стосовно міжнародних розрахунків, цей закон діє лише у частині законності проведення того чи іншого виду зовнішньоекономічної діяльності, адже у ньому визначено суб'єкти, принципи здійснення й перелік зовнішньоекономічних операцій, розкриті цілі та методи державного регулювання, визначені органи, що здійснюють державний контроль за операціями в сфері міжнародних зв'язків, та їхні функції тощо.

Тобто, в цілому дія вказаного закону має переважаче спрямування на забезпечення досягнення законних організаційних аспектів зовнішньоекономічної діяльності. Взаємовідносини між резидентами та нерезидентами (означення яких подані в розглядуваному Законі) з приводу розрахунків за товари, виконані роботи чи надані послуги визначаються у зовнішньоекономічних договорах (контрактах), сформованих з урахуванням відповідних нормативно-правових вимог. Зокрема, це стосується Закону України “Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті” [2], котрий дає визначення загальних положень та принципів розрахунків, що застосовуються у зовнішньоекономічній діяльності, визначає особливості регулювання термінів здійснення платежів, порядок купівлі іноземної валюти та здійснення розрахунків з нерезидентами. Оскільки законодавством дозволені різні форми здійснення розрахунків у міжнародній діяльності, то перед суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності постає об'єктивна проблема вибору найбільш прийнятної та вигідної з точки зору фінансів способу платежу. Окрім цього, важливим завданням виступає забезпечення мінімізації ризиків несвочасного або неповного платежу.

Таким чином, від правильності вибору форми розрахунків в кінцевому результаті залежить фінансовий стан суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності. Власне через це, варто зважено підходити до оцінки переваг і недоліків тої чи іншої форми розрахунків.

Найбільш широко використовуваними у міжнародній торгівлі є наступні форми розрахунків: акредитивна, інкасо, банківські перекази, чеки. Не заглиблюючись у детальний розгляд означень і характеристик зазначених форм, які чітко окреслені в законодавчих, нормативно-правових актах та інструкціях, слід виокремити їхні сильні й слабкі сторони як з точки зору економічних вигод, так і з огляду на оперативність, доступність, простоту (в тому числі при відображенні у системі фінансового обліку). Загальний висновок щодо доцільності вибору тої чи іншої форми розрахунків у зовнішньоекономічній діяльності можна сформулювати, використавши систему встановлених оціночних показників (балів) та спеціальну форму внутрішньогосподарського обліку (табл. 1).

Таблиця 1. Оцінка переваг і недоліків застосування форм міжнародних розрахунків

Анкетний (характеризуючий) показник	Оціночне значення		
	А	І	Ч
Відкриття окремого рахунка	-1	1	1
Вилучення з обороту частини коштів:			
а) незначної (несуттєвої) – не має впливу на діяльність	-0,25	-0,25	-0,25
б) такої, що має незначний негативний вплив на діяльність			
в) такої, що ускладнює грошовий обіг суб'єкта			
г) значної (суттєвої) – має негативний вплив на діяльність			
Додаткові витрати на оплату комісійних виплат банку	-1	1	1
Термін дії (застосування):			
а) необмежений	1		-0,25
б) до 1 року			
в) до 90 днів			
г) до 70 днів		-0,75	
Ризик неоплати	1	-1	-1
Ризик неотримання товару	1	1	1
Ризик відмови від платежу	1	-1	-1
Ризик відсутності коштів на рахунку платника	1	-1	-0,50
Ризик, пов'язаний з людським чинником	1	1	-1
Банківський контроль підтверджувальної документації	1	1	-1
Банківський контроль контрактних зобов'язань	-1	1	-1
Отримання коштів у мінімальний термін після відвантаження товару (виконання робіт чи надання послуг)	1	-1	-1
Гарантійна функція	1	1	-1
Кредитна функція	1	-1	-1
Інструмент короткострокового фінансування	1	-1	-1
Можливість використання при різних операціях (гнучкість)	1	1	1
Визнання на міжнародному рівні (Визнання авторитетними міжнародними організаціями)	1	1	-0,50
Значний часовий розрив між відвантаженням товару та його оплатою	1	-1	-1
Результат (сума балів)	10,75	1	-7,50
Максимальне значення оцінки	10,75		
Висновок**: При здійсненні міжнародних розрахунків для суб'єкта господарювання найбільш вигідною є:	+		

* А – акредитив, І – інкасо, Ч – чек і т.д.;

** при виборі однієї з оцінюваних форм у графі з її назвою слід поставити знак "+", або іншу позначку, в усіх інших – знак "-"

Зворотна сторона документа:

Обґрунтування оціночних показників

Знак "+" при оцінці вказує на позитивність показника, знак "-" – негативність.

+ 1 повністю позитивний показник;

- 1 негативний показник;

Часткові значення (0,25; 0,50; 0,75) вказують на рівень впливу показника. Вони встановлені залежно від вагомості впливу. У випадку включення до рекомендованого в документі переліку показників якогось нового слід пам'ятати, що максимальне оціночне його значення у балах може становити одиницю (1). При наявності підпорядкованих цьому показнику означень їх вагове значення визначається виходячи з формули: $Z=1/n$, де n – кількість додаткових ознак.

Наведений у статті приклад оцінки містить ряд абстрактних моментів та є, певним чином, умовним. Пояснюється це тим, що навіть визначений анкетний перелік показників не є вичерпним, оскільки не враховує наявності різних підвидів розрахунків, віднесених до однієї форми.

Однак навіть попри існуючі недоліки рекомендованого порядку оцінки, висновок, що базується на цифровому матеріалі – однозначний: для міжнародних розрахунків найбільш прийнятною (згідно отриманих результатів) є акредитивна форма розрахунків.

Одним із найсуттєвіших її недоліків є те, що вона передбачає зобов'язання покупця відкрити акредитив (окремі рахунок для безготівкових розрахунків) у банку-емітенті на певну суму в узгодженій валюті на користь продавця до встановленого договором терміну. А вагомою перевагою цієї форми є її визнання солідними міжнародними організаціями. Зокрема найбільш вдалий підхід до розкриття сутності документарного акредитиву, на нашу думку, викладений у ст. 2 Уніфікованих правил та звичаїв для документарних акредитивів, що є Публікацією Міжнародної Торговельної Палати № 500 (далі – UCP № 500), де вказано, що терміни "документарний акредитив" і "резервний акредитив" означають будь-яку угоду, як би вона не була названа або позначена, згідно з якою банк (банк-емітент), діючи на прохання і на підставі інструкцій клієнта (заявника) або від свого імені:

– повинен провести платіж третій особі (бенефіціару) або його наказу, або акцептувати і сплатити переказні векселі (тратти), виставлені бенефіціаром, або

– дає повноваження іншому банку провести такий платіж або акцептувати і сплатити переказні векселі (тратти), або

– дає повноваження іншому банку неоголошувати (купити або врахувати) проти передбачених документів при дотриманні строків та умов акредитива [7].

Певну перевагу має акредитивна форма розрахунків в угодах між контрагентами, які тільки починають співробітництво, або ж коли продавець не впевнений у платоспроможності покупця, а покупець не впевнений у здатності продавця поставити товар. Ця перевага забезпечується банківськими гарантіями щодо оплати та банківським контролем супроводжувальної товарної документації. Також доцільно використовувати акредитив у випадках, коли об'єктом договору є великі проекти або товари, виготовлені за спеціальним замовленням.

Акредитивна форма розрахунків, з одного боку, зручна для постачальників (у тому числі експортерів), оскільки гарантує оплату активною участю банку в платіжних операціях. З іншого ж боку, не дуже вигідна покупцям (у тому числі імпортерам) у зв'язку з вилученням із обороту коштів на весь термін відкриття акредитива, а також у зв'язку з додатковими витратами – виплатами комісійних винагород банку. Однак ризик неотримання товару знижується, оскільки оплату за акредитивом банк проводить лише після отримання відвантажувальних документів та їх перевірки.

Акредитив широко використовується у міжнародній торгівлі біржовими товарами за участю посередників (біржових брокерів), яким ця форма розрахунків дає змогу перетворити товар на гроші відразу після відвантаження.

Акредитив дає низку переваг як платнику, так і одержувачу коштів:

– платник одержує можливість уникнути попередньої оплати й здійснити оплату після фактичного відвантаження на його адресу товарів (надання результатів робіт, послуг), що належним чином підтверджено документально;

– платник має можливість залучити банківський кредит для оплати за акредитивом;

– документи, на підставі яких буде здійснена оплата, перевіряються банківськими фахівцями;

– одержувач має гарантії банку щодо своєчасної та повної оплати.

Проте акредитив, являючи собою угоду, відокремлену від договору купівлі-продажу чи іншого контракту, на яких він може базуватися, жодною мірою не пов'язує банки й не зобов'язує їх займатися виконанням контрактів (навіть якщо в акредитиві є яке-небудь посилання на такий контракт). При цьому банк-емітент пов'язаний обов'язками по виконанню акредитива лише текстом самого акредитива. Це положення закріплене статтею 3 UCP № 500 у вигляді затвердження принципу автономії акредитива, в основі якого лежить формула "гроші проти документів" [7].

При здійсненні оцінки доцільності використання тої чи іншої форми розрахунків у зовнішньоекономічній діяльності, як уже зазначалося, слід враховувати також специфіку їх видів. Тоді в оціночну таблицю необхідно внести більш конкретні показники характеристики (гр.1 табл. 1) оскільки вони можуть виходити за межі наведених у нашому розрахунковому прикладі. Ці характеристики можна сформувати як виходячи із означень, так і врахувавши практичні аспекти застосування конкретного виду розрахунків.

Скажімо на даний момент використовуються такі види акредитивів:

– покриті та непокриті (за способом забезпечення платежів за акредитивом);

– відкличні та безвідкличні (за способом зміни умов акредитива);

– експортні та імпортні (залежно від місцезнаходження бенефіціара, на користь якого відкривається акредитив);

– підтверджений та непідтверджений (залежно від підтвердження акредитива виконуючим банком).

Покритий акредитив – це акредитив, для здійснення платежів за яким попередньо бронюються кошти платника в повній сумі на окремому рахунку в банку-емітенті або виконуючому банку. Вказаний вид акредитива цілком вписується у вказані в розробленій оціночній таблиці параметри альні характеристики, отже практично не вимагає ніяких доповнень.

У свою чергу, непокритий акредитив – це акредитив, платежі за яким при тимчасовій відсутності коштів на рахунках платника гарантуються банком-емітентом за рахунок банківського кредиту (у такий спосіб своєчасність і повнота розрахунків буде забезпечена банком-емітентом при наявності тимчасових ускладнень у платника за акредитивом). В обох випадках бенефіціар після відкриття акредитива має достатні гарантії одержання оплати. Проте при використанні непокритого акредитиву суб'єкт господарювання має можливість отримання своєрідного кредитування здійснених операцій. Тому анкетним показником може стати наступне формулювання: "Можливість здійснення оплати навіть за відсутності коштів на рахунку платника".

Відкличний акредитив може бути змінено або анульовано банком-емітентом у будь-який час без попереднього повідомлення бенефіціара (наприклад, у разі недотримання умов, передбачених договором, дострокової відмови банком-емітентом від гарантування платежів за акредитивом). Такий порядок пов'язаний з виникненням ризику неплатежу. У такому разі бальна оцінка відкличного акредитиву буде знижуватися, тому в строці „Ризик неплатежу” слід вказати щонайменше бал 0,25 зі знаком мінус.

Безвідкличний акредитив – це акредитив, який може бути анульовано або умови якого можуть бути змінені лише за згодою бенефіціара, на користь якого він був відкритий.

Експортний акредитив відкривається іноземним банком-емітентом на користь бенефіціара, який перебуває на території України.

Імпортний акредитив відкривається уповноваженим банком-емітентом за дорученням наказодавця акредитива або за дорученням іншого банку чи від власного імені на користь бенефіціара, який перебуває за межами України або на території України за умови відкриття трансферабельного акредитива.

Підтверджений акредитив – коли виконуючий банк додає своє власне платіжне зобов'язання до зобов'язання банку-емітента здійснити платіж проти документів за безвідкличним акредитивом з урахуванням того, що документи за акредитивом подані з дотриманням строків та умов акредитива. За підтвердженням акредитивом перед продавцем зобов'язується у сплаті акредитива не тільки банк-емітент, а й підтверджуючий банк, що безумовно, додатково підвищує надійність такого акредитива. І продавець товарів (робіт, послуг) у зв'язку з цим набуває право звернутися з вимогою погасити заборгованість за акредитивом до будь-якого з цих банків.

Непідтверджений акредитив означає, що банк експортера обмежується тільки повідомленням експортера про відкриття акредитива і платить тільки в тому випадку, якщо банк імпортера перерахує йому відповідну суму.

На відміну, наприклад, від розрахунків за допомогою платіжних доручень акредитив, поряд із платіжною функцією (забезпечення розрахунків між покупцем і продавцем), виконує також гарантійну та кредитну функції.

Гарантійна функція закладена в самій природі акредитива, під якою розуміється зобов'язання банку-емітента здійснити платіж (або доручити виконуючому банку виконати платіж) на користь бенефіціара. Таким чином, із моменту відкриття акредитива продавець не залежить від бажання або намірів покупця вчасно й у повному обсязі зробити розрахунок. Банк виконає платіж проти поданих продавцем документів.

Кредитна функція акредитива означає можливість для заявника акредитива залучити банківський кредит для забезпечення покриття за цим акредитивом.

У бухгалтерському обліку, оскільки відкриття акредитива для продавця товарів (робіт, послуг) означає отримання гарантій платежу за таким акредитивом з боку банку у разі здійснення поставки, продавець відображає факт відкриття акредитива у позабалансовому обліку проведенням за дебетом рахунка 06 "Гарантії та забезпечення отримані".

Покупець товарів (робіт та послуг) у бухгалтерському обліку відображає за покритим акредитивом факт зарахування покриття акредитива на спеціальний рахунок проведенням Дебет рахунка 314 "Інші рахунки у банку в іноземній валюті" (субрахунок кошти на покриття акредитива) кредит рахунків 311 "Поточний рахунок в іноземній валюті", 312 "Поточний рахунок в іноземній валюті".

Підтверджений акредитив порівняно із звичайним має для бухгалтерського обліку низку особливостей:

– продавець товарів за таким акредитивом отримує ще одну додаткову гарантію – від підтверджуючого банку, не залежну від первісної гарантії банку-емітента акредитива, і ця гарантія також повинна бути відображена в обліку;

– якщо зобов'язання за акредитивом виконав не банк-емітент, а підтверджуючий банк, то саме він і набуває відповідне право вимагати від покупця товарів (робіт та послуг) погашення заборгованості за сумою акредитива. А оскільки за фактом підтвердження акредитива підтверджуючий банк не вимагає від покупця покриття суми акредитива (такого покриття може вимагати лише банк-емітент), то акредитив, погашений підтверджуючим банком, автоматично стає непокритим і прирівнюється до кредитування з нарахуванням відповідної кредитної ставки.

Таким чином, акредитивна форма розрахунків, попри наявні переваги характеризується недоліком, котрий має інтереси всіх сторін за основною угодою, про що свідчить сплачують банку встановлені відсотки. Можна стверджувати, що акредитивна форма розрахунків є найскладнішою та найдорожчою, оскільки банки беруть високу комісію, яка складає близько 3,0 % суми платежу.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Існує цілий ряд обставин, які зводять до мінімуму всі негативні моменти акредитивної форми розрахунків. Акредитив характеризується тим, що дозволяє врахувати інтереси всіх сторін за основною угодою, про що свідчить наявність різноманітних видів документарного акредитиву, як можливість його переказу, так і можливість для наказодавця акредитива отримання кредиту при відкритті акредитиву. Це дозволяє в мінімальні строки, не виводячи грошові кошти із обігу, здійснити необхідні сторонам угоди. Також продавцеві гарантується негайна оплата відвантажених товарів або наданих послуг, і він застрахований від неплатоспроможності або відмови від оплати товарів (послуг) покупцем; а покупцеві, в свою чергу, гарантується, що сплачені ним гроші надійдуть у розпорядження контрагента лише після того, як останній виконає свої зобов'язання. В цілому рекомендований нами підхід до оцінки доцільності застосування тої чи іншої форми розрахунків у сфері зовнішньоекономічної діяльності підтверджує перевагу акредитиву і має право на використання в практичній діяльності суб'єктів господарювання. Застосування рекомендованого порядку оцінки забезпечить певні вигоди підприємству та сприятиме підвищенню ефективності зовнішньоекономічної діяльності. Щодо перспектив подальших досліджень, то пошук шляхів оптимізації грошових потоків завжди був і буде актуальним.

Список використаної літератури:

1. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04. 91 р. № 959-XII [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=959-12>
2. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті: Закон України від 23.09.94 р. № 187/94-ВР [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=185%2F94-%E2%F0>
3. Демчук Т.П. Облік валютних розрахунків підприємств акредитивами при здійсненні імпортних операцій / Т.П. Демчук // Наука й економіка, 2009. – № 4 (16), Т.1. – С. 170-171.
4. Шевченко О.М. Міжнародні кредитні розрахунки: методи управління // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – №1 (80). – С. 31-36.
5. Антонова О. Використання різних форм міжнародних розрахунків при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності / О. Антонова // Економіст. – 2005. – № 7. – С. 82–85.
6. Файвішенко Л. Вплив зміни регламентації документарних акредитивів на міжнародну торгівлю / Л. Файвішенко, Ю. Фоміна // Економічний аналіз. – 2008. – Випуск 2 (18). – С. 173 – 175.
7. Облік міжнародних операцій / [Кузьмінський Ю.А., Козак В.Г., Лук'яненко Л.І та ін.]; за ред. Ю.А. Кузьмінського. – К.: КНЕУ, 2006. – 336с.
8. Унифицированные правила и обычаи для документарных акредитивов (UCP 500) [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU93390.html

СИСЮК С.В. – кандидат економічних наук, доцент Тернопільського національного економічного університету

БЕНЬКО І.Д. – кандидат економічних наук, доцент Тернопільського національного економічного університету